

ARAP ŞİİRİNDE BİR NAZIM TÜRÜ: TAHMÎS

ONE FORMS OF POETICAL WRITING IN ARABIC: TAHMÎS

Yrd. Doç. Dr. Yahya SUZAN

Dicle Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi

ÖZET

Bu makalede, Arap şiirinin nazım türlerinden olan tahmîs, gelişim ve biçim yönünden incelenmeye çalışılmıştır. Tahmîsin hangi tarihte ortaya çıktığı ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmiştir. Ayrıca şairleri bu nazım türünde şiirler nazmetmeye iten nedenler üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Arap şiiri, şair, tahmîs, nazım türleri

ABSTRACT

In this article, tahmîs, one forms of poetical writing in Arabic, was dealt with in terms of evolution and form. Detailed information about when tahmîs appeared was given and focused on the factors leading poets to poetize this kind of poetry.

Key Words: Arabic poetry, poet, tahmîs, forms of poetical writing

Giriş

Arapların İslâm öncesinden geriye kalan en büyük sanat eserleri şiirleridir. Câhiliyye dönemi olarak adlandırılan İslâm öncesinde yazı kullanılmadığı için şiirler sözlü yolla sonraki nesillere aktarılmıştır. ‘Abbâsîler döneminde derlenip yazıya dökülen ve böylece günümüze ulaşan İslâm öncesi Arap şiiri, daha o dönemde olgunluk düzeyine erişmiş görünmektedir. Arap şiirinin ne kadar geriye gittiği ve başlangıçtaki biçiminin nasıl olduğu hususunda çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Bize ulaşan klasik kasîdelerin VI. yüzyıl başlarına kadar geriye gittiği bilinse de şiirin başlangıcıyla ilgili bir zaman tespiti yapılamamaktadır. Ancak bütün edebiyat tarihçileri, Arap şiirinin en eski biçiminin kendi aralarında kâfiyeli birer mısralık beyitlerden ibaret olan recez olduğu konusunda hemfikirdirler.

Gerek beyit, vezin ve kâfiye gibi biçimsel yönleri ve gerekse muhtevanın işlenişi gibi içerik yönüyle olsun Arap şiirinin en gelişmiş formu ise kasîdedir. Kasîdelerde beyitler iki mısralıdır. İlk beytin her iki mısrası arasındaki kâfiye birliği, diğer beyitlerin ikinci mısralarıyla da sağlanmakta, böylece oluşan aa, ba, ca, da... biçimindeki kâfiye yapısı, tüm beyitlerin aynı tef ile düzeninden oluşan yapısıyla (*vezin*) birlikte *kasîdenin* organik bütünlüğünü gerçekleştirmektedir. Muhtevası itibariyle üç bölümden oluşan klasik kasîdenin birinci bölümü bir tür gazelden meydana gelmektedir. Burada şair, sevgilisinin bir zamanlar konakladığı yere uğrar, sevgilisinin geride bıraktığı izler karşısındaki duygularını ve acısını dile getirir. Nesîb adı verilen bu bölümden sonra şair yoluna devam eder. Rahîl adı verilen ve kasîdenin ikinci bölümünü oluşturan bu yolculuk kısmında şair, daha çok, betimleme becerisini ortaya koymaya çalışır. Burada sıklıkla betimlenenler, birlikte yolculuk yapılan develer ve yolculuk sırasında karşılaşılan yaban hayvanlarıdır. Zorlu yollardan geçen şair, kasîdesini söylemekteki asıl amacına, yani kasîdesinin ana konusuna gelmek istemektedir. Böylece kasîdenin üçüncü ve son bölümü başlar. Kasîdenin türünü de belirleyen bu bölüm ise övgü

(*medih*), yergi (*hicâ*) övünme (*fahr*) veya kahramanlık taslama (*hamaset*) gibi bir içerik üzerine kurulu olmaktadır.

Klâsik kasîdenin giriş bölümünü oluşturan gazel bölümü, Emevîler döneminden itibaren bağımsız bir şiir türü olarak gelişmeye başlayınca, klâsik kasîde formundan uzaklaşmalar görülmüştür. Bu bağlamda özellikle *methiye* ve *hicviye*, bağımsız şiir türleri olarak işlenmiştir. ‘Abbâsî dönemi ile birlikte içeriğinin yanısıra klasik kasîdenin biçimsel özellikleri de değişime uğramaya başlamıştır. Bu bağlamda şiirin kâfiye birliği ve beyit yapısı, hem Arap doğusu, hem de Endülüs’te değişime uğramıştır. Kasîdenin organik bütünlüğünü oluşturan unsurlardan kâfiyenin *muzdevic* türü şiirde çeşitlendirilmesiyle başlayan klâsik kasîdenin biçimsel geleneğinden kopuşun, bir derece daha ilerleyerek beyit yapısına da sıçradığı görülür. Dokuzuncu yüzyılda Endülüs’te ortaya çıkan ve *muvaşşaha* adı verilen şiir türü, kâfiye yapısının yanı sıra beyit yapısında da çeşitliliğe gitmiştir.

‘Abbâsî döneminin başlarında kâfiyede ihdâs edilen bir yenilik olarak ortaya çıkan bir diğer nazım türü musammatlardır. Her biri üçten az ve ondan fazla olmayan mısralardan meydana gelen kıtalar ile oluşan musammatlar, mısra sayısına göre *murabba’*, *muhammes*, *müseddes*, *müsabba’*, *müsemmen*, *mu’aşşer* şeklinde isimlendirilmişlerdir. Daha sonraki dönemlerde musammat nazım türü, başka şairlerin şiirine mısralar eklenerek oluşturulmaya başlanmıştır. Bu şekilde oluşturulan manzûmelere de tasmîl adı verilmiştir. Mısra sayısına göre bu tasmîtlere de *teslîs*, *terbî’*, *tahmîs*, *tesdîs*, *tesbî’*, *tesmîn*, *tetsî’* ve *teş’ir* ile adlandırılmışlardır¹. Bunlardan yaygın olarak kullanılanı tahmîslerdir. Bunun için bu çalışmamızda tahmîsler incelenecektir.

1. Tahmîsin Tanımı ve Yapısı

Tahmîs, beş sayısını ifâde eden *hams/hamse* sözcüğünden türemiş mezîd bir mastar olup beş parçalı yapmak ve beşlemek anlamına gelmektedir². Tahmîsin terim anlamı, onun bu sözlük anlamından mülhemdir. “Bir beytin önüne birinci mısra ile kâfiyeli üç mısranın getirilmesi ve daha sonra söz konusu beyit eklenerek toplamından beş mısranın meydana gelmesiyle oluşan nazım türüne tahmîs adı verilmektedir”³.

Önceden yazılmış bir manzûmenin her beytinin önüne o beyitle aynı vezinde olan üçer mısra ilâvesiyle meydana gelen tahmîste, sonradan yazılan ve eklenen mısraların eklendikleri beytin ilk mısraı ile ve beşinci mısraların da ilk beşinci mısra ile kâfiyeli olması gerekir⁴. Buna Bahâ Zuheyr (ö.656/1258)’in aşağıda parantez içine alınan beyitlerine yazılan tahmîs örnek olarak verilebilir⁵:

بَدَا يَحْتَالُ عَجْبًا بِالتَّشْنِي وَأَعْرَضَ مَائِلًا عَنِّي كَأَنِّي
فَقُلْتُ وَبِالْمَلَا حَةَ قَدْ فَتَّنِي (إِلَى كَمْ ذَا الدَّلَالُ وَذَا التَّحْنِي)
(شَفَيْتَ بِهَجْرِكَ الْحُسَادَ مِنِّي)
أَرَاكَ تَجُولُ فِي عَقْلِي وَفِكْرِي وَأَنْتَ تَزِيدُ فِي بُعْدِي وَهَجْرِي
فِيَا قَمْرِي وَيَا شَمْسِي وَبَدْرِي (لَعَلِّي قَدْ أَسَأْتُ وَلَسْتُ أُذْرِي)

¹ Suzan, Yahya, *Arap Şiirinde Muhammes ve Tahmîs* (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara, 2008, s. 1 vd.

² İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, Beyrût, 1419/1999, IV, 215.

³ el-Hâşimî, es-Seyyid Ahmed, *Mizânu'z-Zehab fî Sinâ'ati Şi'ri'l-'Arab*, Beyrût, 1415/1995, s. 120; Altûncî, Muhammed, *el-İtticâhâtu'ş-Şi'riyye fî Bilâdi'ş-Şâm fî'l-'Asri'l-'Usmânî*, Menşûrâtu İttihâdi'l-Kuttâbi'l-'Arab, 1993, s. 514; Van Dyck, Cornelius, *Muhîtu'd-Dâire fî 'İlmeyi'l-'Arûdi ve'l-Kâfiye*, Beyrût, 1857, s. 121.

⁴ Bâşâ, 'Umer Mûsa, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî (el-'Asru'l-'Usmânî)*, Dimaşk, 1409/1989, s. 597.

⁵ Van Dyck, a.g.e., s. 122.

(فَقُلْ لِي مَا الَّذِي بُلِّغْتَ عَنِّي)

Salınıp yürüyerek kendini ve kibirlenmeye başladı. Benden hoşlanmayarak yüz çevirdi. Sanki ben... Güzelliğiyle beni büyüleyene dedim ki: Bu işlemediğimle suçlanmak ve bu nazlanmalar nereye kadar? Terk etmekle, beni kıskananları sevindirdin.

Bakıyorum sen aklımda ve düşüncemde dolaşıyorsun. Oysa sen, gurbetimi ve hicranımı da artırıyorsun. Ey ayım, ey güneşim ve ey dolunayım, bilmeyerek belki ben bir kötülük yapmışım. O hâlde söyle bana benden sana ne haber ulaşmış?

Daha önce yazılmış beyitlerin önüne üçer mısra getirmek suretiyle oluşan tahmîsler (*tahmîs 'alâ'l-asl*)in yanı sıra başka tür tahmîsler de bulunmaktadır. Bu tahmîslerde her beyte eklenen üç mısra, esas beytin önüne getirilmeyip birinci ve ikinci mısraların arasına yerleştirilmektedir (*tahmîs beyne'l-mısra'ayn*)⁶. Meselâ, Bağdat'ın el-Kasr câmisinde vâiz olan Ebû 'Abdillah Muhammed ed-Dîbâcî'nin aşağıda parantez içine alınan beyitlerine Ahmed b. 'Abdillah el-Berrî (1069/1656'da sağ) tarafından yazılan tahmîs bu türdendir⁷:

دَعِ حُفُونِي يَجِئُ لِي أَنْ تَبُوحَا يَا نَصُوحِي فَقَدْ عَصَيْتَ النَّصُوحَا
لَا تَلْمَنِي فَالْحَالُ زَادَ وَضُوحَا إِنَّ عِنْدِي لِمَثْنٍ قَلْبِي شُرُوحَا
(لَمْ تَدْعُ لِي الذُّنُوبُ قَلْبًا صَحِيحًا)
أَخْلَقْتَ بَهْجَتِي أَكْفُ الْمَعَاصِي يَا لِقَوْمِي وَلَاتَ حِينَ خَلَاصِي
كَيْفَ أَصْبُو مِنْ بَعْدِ شَيْبِ النَّوَاصِي وَاللَّيَالِي قَدْ شَمَرَتْ لِاقْتِنَاصِي
(وَتَعَانِي الْمَشَيْبُ نَعِيًا فَصِيحًا)

Bırak göz kapaklarımı... Onların sırrımı ortaya çıkarmasını hak ediyorum. Ey bana nasihat veren, sen öğüt verene karşı gelmişsin. Beni kınama. Zaten durumum, daha da ortaya çıkmış. Bende, kalbimin üzerinde yaralar vardır ve günahlar bende sağlam bir kalp bırakmamış.

İşlediğim günahlar neşemi yok etti. Ey halkım, artık kurtuluş vakti de kalmadı. Perçemlerimin ağarmasından sonra, saçımın ağarmışlığı bana açıkça ölüm haberini verirken ve geceler de beni avlamaya hazırlanmışken eğlenceye nasıl yönelebilirim?

Tahmîslerde yaygın olan yapı, eklenecek mısraların asıl beytin önüne yerleştirilmesiyle oluşan yapıdır. Tahmîs için verilen tanım da bu yapı göz önünde bulundurularak verilmiştir. Ancak yukarıdaki ikinci örnekte de görüldüğü gibi, bu biçimde tahmîs yapmayıp daha zor bir yola başvuran, eklenecek mısraları asıl beytin iki mısrası arasına yerleştiren şairler de bulunmaktadır. Bu şairlerden biri olan Muhammed b. Ahmed el-Masmûdî, el-Bûsîrî (ö.695/1296?)'nin *el-Bürde* adlı kasîdesini bu biçimde tahmîs etmiştir. Onun bu tahmîsinin ilk kıtası şu şekildedir⁸:

(أَمِنْ تَذَكُّرٍ حَيْرَانَ بِذِي سَلَمٍ) وَسَاكِرِ الْعَوْرِ قُرْبَ ذَلِكَ الْعَلَمِ

⁶ Bir beytin mısraları arasına üç mısra eklemek biçiminde oluşan tahmîslere Türk edebiyatında *tahmîs-i mutarraf* adı verilmektedir (bkz. el-Mevlevî, Tâhir, *Edebiyat Lügatı*, neşr. Kemal Edip Kürkcüoğlu, İstanbul, 1994, s. 141).

⁷ İbn Ma'sûm el-Medenî, es-Seyyid Sadruddîn 'Alî Hân, *Sulâfetu'l-'Asr fi Mehâsini's-Şu'arâ bi Kulli Mısr*, Mısır, 1324, s. 265-266.

⁸ Sa'îd b. el-Ahreş, *Bürdetu'l-Bûsîrî bi'l-Mağribi ve'l-Endelus Hilâle'l-Karneyn es-Sâmin ve't-Tâsi'*, Matba'atu'l-Fadâle, Mağrib, 1419/1998, s. 154. Ka'b b. Zuheyr'in "Bânet Su'âd" kasîdesine bu şekilde yazılmış bir tahmîs için bkz. es-Serrâc, Ebû 'Abdillah Muhammed b. Ebî Bekr Şemsuddîn, *Tahmîs Kasîde Bânet Su'âd Mâ beyne'l-Mısra'ayn*, İzmir Milli Kütüphanesi, no: 1623, v. 180b-184a.

لَبِسْتَ ثَوْبَ الضَّنَا مِنْ شِدَّةِ الأَلَمِ أَمِنْ حَيَالٍ بَدَا فِي غَيْهَبِ الظُّلْمِ
(مَزَجَتْ دَمْعاً حَرَى مِنْ مُقْلَةٍ بِدَمِ)

Zî Selemî⁹ dostları ve şu dağın yakınındaki mağarada oturana anmaktan mı, acının şiddetinden mi hasta elbisesini giyindin? Yoksa kapkaranlıkta beliren karaltıdan mı gözünden kanlı yaş akıtıyorsun?

Araştırmalarımız esnasında derlediğimiz bazı tahmîs örneklerinin ise daha da farklı bir yapıda olduklarını gördük. Şair bunlarda, tahmîsini ünlü bir şaire ait tek tek mısralar (şatr) üzerine kurmuştu. Meselâ İbn Ebî'l-Hısâl (ö.540/1146), 'Amûriye'nin fethi üzerine bir kasîde yazan Ebû Temmâm (ö.231/846)'ın bu ünlü kasîdesini tahmîs etmiştir. O bu tahmîsini, asıl şiirin iki mısralı beyitleri yerine tek tek mısraları üzerine kurmuştur¹⁰:

الْحَمْدُ لِلَّهِ أَضْحَى الدِّينَ مُعْتَلِيًّا وَبَاتَ سَيْفُ الْهُدَى الظَّمَانَ قَدْ رَوِيَا
إِنْ كُنْتَ تَرْتَاخُ لِلْأَمْرِ الَّذِي فَضِيًّا فَسَلُهُ نَشْرًا وَدَعَّ عَنْكَ الَّذِي طَوِيَا
(فَالسَّيْفُ أَصْدَقُ أَنْبَاءٍ مِنَ الْكُتُبِ)

Allah'a hamd olsun. Din yükseldi. Susamış olan hidayet kılıcı, kandı. O kılıcın yerine getirdiği vazîfeye sevindiysen, onun sıyrılmış olmasını dile ve kınında gizli olan kılıcı kendinden uzaklaştır. Çünkü kılıç, verdiği haberler bakımından (müneccimlere ait) kitaplardan daha sadıktır.

Şairler, daha çok, kendilerinden önce gelen ya da çağdaşları olan ünlü kişilerin beğenilen güzel şiirlerini tahmîs etmişlerdir. Bunun yanı sıra bazı ünlü kasîdeler birden çok şair tarafından tahmîs edilmiştir. Örneğin el-Bûsîrî'nin ünlü *el-Bürde* adlı kasîdesine elli sekiz tane tahmîs yazılmıştır¹¹.

Daha önce yazdıkları manzûmeleri, bazen tahmîs ederek muhammes durumuna getiren şairler de vardır. Buna göre, tahmîsin mutlaka bir başkasının şiirini tahmîs etmek suretiyle meydana gelebileceği biçiminde bir kural bulunmamaktadır¹². Meselâ döneminde tahmîs sanatının önderi olan ve yazdığı tahmîslerin sayısı elliyi bulan Emîn el-Cundî (ö.1257/1841)'nin¹³ bazı tahmîsleri bu şekildedir. el-Cundî bu tahmîslerini daha önce nazmettiği bazı beyitlerin üzerine kurmuştur. Aşağıdaki iki kıtalık övgü bu türdendir¹⁴:

يَا كَوْكَبًا حَازَ فَوْقَ النَّيِّرِينَ مَدَى مَحَلَّاكَ أَهْدَى لَنَا بَعْدَ الضَّلَالِ هُدَى
وَيَا سِرَاجَ حَمَالٍ لِلشُّهُودِ بَدَا (لَوْ قَابَلَ الْبَدْرُ بَعْضًا مِنْ سَنَّاكَ غَدَا)
(حَيْرَانَ ذَا كَلْفٍ بِالثُّورِ مَبْهُوتَا)
جَنَاتُ وَجَنَّتِكَ الخَلَّاقُ صَوَّرَهَا فَكَانَ مِنْ مَبْسَمِيكَ الرِّيقُ كَوْتَرَهَا

⁹ Zî Selem: Arap edebiyatında sevgilinin yaşadığı hayali ülkedir. Burada kastedilen Hz. Peygamber ve Sahâbedir (bkz. Kaya, Mahmut, *Kasîde-i Bürde'yi Türkçe Söyleyiş*, İstanbul, 2004, s. 17).

¹⁰ 'Abbâs, İhsân, *Târîhu'l-Edebi'l-Endelusi 'Asru't-Tavâif ve'l-Murâbitîn*, Beyrût, 1985, s. 247.

¹¹ Kaya, "*Kasîdetü'l-Bürde*", DİA, İstanbul, 2001, XXIV, 568; *Kasîde-i Bürde'yi Türkçe Söyleyiş*, s. 14.

¹² Kendisine ait bir manzûmeyi daha sonra tahmîs eden şairin bu tür tahmîslerine Türk edebiyatında *tahmîs-i gazel-i hod* başlığı ile dîvânlarda yer verilmiştir (bkz. Dilçin, Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara, 2005, s. 223; Cengiz, Halil Erdoğan, "*Divan Şiirinde Musammatlar*", Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II Divan Şiiri, sayı: 415-416-417, 1986, s. 350).

¹³ Bâşâ, *el-'Asru'l-'Usmânî*, s. 566.

¹⁴ el-Cundî, eş-Şeyh Emîn b. Hâlid b. Muhammed, *Dîvân*, Matba'atu'l-Me'ârif, Beyrût, 1321, s. 255.

كَمْ ظَلَمَةٌ وَجْهُكَ الْوَضَّاحُ نَوَّرَهَا (أَوْ لَوْ مَشَيْتَ عَلَى الْحَصْبَاءِ صَيْرَهَا)
(شُعَاعُ خَدِّكَ مَرَجَانًا وَيَاقُوتًا)

Ey ay ve güneşin üstünde bir yere çıkmış yıldız! Sîmân, dalâletin ardından bizi hidayete erdirdi. Ey görünmek için ortaya çıkmış güzellik kandili, şayet dolunay, ışığından birazı ile karşılaşıydu hayran kalacak, nuruna âşık olacak ve afallayacaktı.

Cennet gibi olan yanaklarına, Yaratan Allah biçim vermiş. Senin ağzından akan su, o cennetin Kevser ırmağıydı. Senin nurlu yüzün, nice karanlıkları aydınlatmıştır. Sen şayet çakıllı bir yerde yürümüş olsaydın, yanaklarının ışığı, o çakılları inci ve yakuta çevirirdi.

Tahmîslerdeki kıta sayısı, tahmîs edilen manzûmenin beyit sayısı ile bağlantılıdır. Ancak şair, tahmîsinin başına veya sonuna tamamı kendi mısralarından oluşan bir ya da birden fazla kıtayı ekleyebilmektedir. Meselâ el-Üşî (ö.575/1179)'ye ait ünlü *Yakûlu'l-'abd* adlı kasîdeye Şihâbuddîn Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. İsmâ'îl el-İbşîti tarafından yazılan tahmîsin ilk üç kıtası, tahmîs yazan şair tarafından eklenmiştir¹⁵. Aynı şekilde, el-Bûsîri'nin *el-Bürde* adlı kasîdesine yazılan bir tahmîsin son kıtası, bütünüyle, tahmîsi yazan eş-Şeyh Şemsuddîn Muhammed el-Feyyûmî'ye aittir¹⁶. Bundan başka, şairin tahmîsindeki kıta sayısının tahmîs ettiği manzûmedeki beyit sayısından daha az olması, bazı beyitlerin tahmîs edilmeyerek atıldığı ile açıklanabilir. İbn Dureyd (ö.321/933)'in *el-Maksûresine* Abdullah b. 'Umer el-Ensârî (ö.677/1276) tarafından yazılan tahmîs ile İbn Zeydûn (ö.463/1071)'un *Nûniyyesine* el-Hillî'nin yazdığı tahmîs buna birer örnek olarak verilebilir. Çünkü bu tahmîsler asıl manzûmelerin bütün beyitlerini içine almamaktadırlar¹⁷.

Arapça bir manzûmedeki her beytin önüne başka dilde yazılmış üçer mısra getirmek suretiyle meydana gelen şiirler, tahmîslerin bir başka çeşidini oluşturmaktadır ki bu, *telmî'* ile ifâde edilmektedir. Mısraları farklı dillerden oluşan bu manzûmelere de sözlükte “çubuklu ve alacalı dokunmuş kumaş” anlamına gelen *mulemma'* adı verilmektedir¹⁸. Bu nazım türünü, İran şairleri ortaya çıkarmıştır. Bir mısrası Arapça, bir mısrası Farsça olarak yazdıkları bu manzûmelere *mulemma'* adını da onlar vermişlerdir¹⁹. İbnü'n-Nahvî (ö.513/1119)'nin *el-Munferice* kasîdesine yazılan Türkçe tahmîs bu türe örnek olarak verilebilir. İki dilli muhammes (*mulamma'* *muhammes*) türünden olan bu tahmîsin/telmî'in ilk ve son kıtaları şunlardır²⁰:

أَيُّ شَاهِدٍ غَمَّ أَى دِلِّ أَلِيحِي سَنَدُكَ بُولُورُ فَيْضُ وَفَرَجِي

¹⁵ Bkz. el-İbşîti, Şihâbuddîn Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. İsmâ'îl, *Tahmîsu Yakûlu'l-'Abd fî Bed'i'l-Emâlî*, Süleymaniye, bölüm: Laleli, no: 3701, v. 177b.

¹⁶ Bkz. el-Feyyûmî, eş-Şeyh Şemsuddîn Muhammed, *Mevlidü Şerefi'l-'Âlemîn ve Mecmû'a (Tahtavî 'alâ Tahmîsi Bürdeti'l-'Ebûsîri) fî'l-Medhi'n-Nebevî*, el-Matba'atu'r-Rahmâniyye, Mısır, 1350, s. 49.

¹⁷ Bkz. el-Ensârî, Muvaffakuddîn 'Abdullah b. 'Umer, *Tahmîsu Maksûreti İbn Düreyd el-Ezdî fî Risâi'l-İmâm Ebî 'Abdillâh el-Huseyn b. 'Alî*, tah. 'Abdussâhib 'Umrân ed-Duceylî, Beyrût, 1977, s. 348; el-Hillî, Ebû'l-Mehâsin Safiyuddîn 'Abdülazîz b. Serâyâ, *Dîvân*, Dâru Sâdir, Beyrût, tsz., s. 359-363.

¹⁸ Dayf, Şevkî, *Târîhu'l-'Edebi'l-'Arabî ('Asru'd-Duvel ve'l-İmârât)*, Kâhire, 1990, s. 566; el-Mevlevî, a.g.e., s. 106, 158; Dilçin, a.g.e., s. 506; Pala, İskender, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul, 2003, s. 352.

¹⁹ el-Mevlevî, a.g.e., s. 158.

²⁰ Yer, tarih ve kime ait olduğu belirtilmeden basılan bu eser A.Ü. İlahiyat Fakültesi Kütüphanesinde 892.71 SUB.K 1290 numara kaydı ile bulunmaktadır. el-Bûsîri'nin ünlü *el-Bürde* adlı manzûmesine de Türkçe tahmîsler yazılmıştır bkz. el-Hâc Muhammed el-Fevzî ibnu'l-Hâc Ahmed Edirnevî, *Miftâhu'n-Necât fî Teslîsi'l-Lügat ve Tahmîsu Kasîdeti'l-Bürde*, 1284; Nahîfî Efendî, *Tahmîs Kasîde-i Bürde*, el-Cevâib Matbaası İstanbul, 1297; Mustafa Maksûd Resâ ibn İbrâhîm b. Mustafa, *Tahmîsu'l-Kasîde el-Mevsûme bi'l-Bürde*, Matbaa-i Âmire, 1262.

مِصْبَاحِ فَرَجِدِرْ هَرَّ خَرَجِي (اِشْتَدِّي أَرْمَةٌ تَنْفَرَجِي)
(قَدْ آذَنَ لَيْلِكَ بِالْبَلَجِ)

.....

دُشِدِمُ يَا رَبِّ سَنَ طُوتَ أَلْمِي يَا رَبِّ كِيدِرْ بَنْدَنَ أَلْمِي
رَفَعَ آيْلَهُ دِيلِمْدَنَ غَمُّ وَهَمِّي (يَا رَبِّ بِهِمْ وَبِأَلَيْهِمْ)
(عَجَّلْ بِالنَّصْرِ وَبِالْفَرَجِ)

Ey şâhid-i gam, ey dil alıcı, senden buluruz feyz u fereci. Misbâh-i ferecdır her haraci. İşteddî ezmetu tenfericî. Kad âzene leyluki bi'l-beleci.

Düştüm. Yâ Rab, sen tut elimi. Yâ Rab, gider benden elemi. Ref' eyle dilimden gam u hemmi. Yâ Rabbî, bi-him ve bi-âlihimi 'accil bi'n-nasri ve bi'l-fereci'²¹.

İki mısralı beyit esasına dayalı manzûmelere yazılanların dışında tahmîslerin bir başka bölümünü, “dört mısralı kıtalardan meydana gelen, ilk kıtasının dört mısrası birbiriyle ve sonraki kıtaların son mısrası da ilk kıta ile kâfiyeli bir nazım türü olan *murabba*’ kasîdelere”²² nâdiren de olsa yazılan tahmîsler oluşturmaktadır. Bu dört kıtalı mısraların sonuna sadece bir mısranın eklenmesiyle tahmîs meydana gelmektedir. Meselâ el-Hillî, bir manzûmesinde bu yola başvurmakta ve kendisinden önce hiç kimsenin *murabba*’ bir manzûmeye tahmîs yazmadığını söylemektedir. Ancak bu tahmîste, asıl beyitleri oluşturan kasîde, yukarıda açıklamasını yaptığımız *murabba*’ türüne tam uymamaktadır. Bu kasîdede, birinci kıtadan sonra gelen kıtaların son mısrası ilk kıta ile kâfiyeli değildir. *Murabba*’ *muzdevic* diyebileceğimiz bu manzûmenin kâfiyesi aaaa-bbbb-cccc-... biçimindedir. Bu manzûmeye yazılan tahmîsten iki kıta aşağıdadır²³:

مِنْ غَيْرِ ذَنْبٍ كَسَبَتْ يَدَاهُ غَيْرَ هَوَى نَمَّتْ بِهِ عَيْنَاهُ
شَوْفًا إِلَى رُؤْيَا مِنْ أَشْفَاهُ كَأَنَّهَا عَافَاهُ مِنْ أَبْلَاهُ
(إِذْ كَانَ أَصْلَ نَفْعِهِ وَالضَّرُّ)

.....

لَمْ يَبْقَ مِنْهُ غَيْرُ طَرْفٍ يَبْكِي بِأَدْمَعٍ مِثْلَ نِظَامِ السَّلْكِ
يُخَيِّدُ نِيرَانَ الْهَوَى وَيُدْكِي كَأَنَّهَا قَطَرَ السَّمَاءِ تَحْكِي
(هَيْهَاتَ هَلْ قَيْسَ دَمٌ يَقْطُرُ)

Gözlerinin açığa vurduğu sevdasından başka işlediği bir suç olmaksızın... ve kendisini sıkıntıya sokanı görmeye duyduğu arzu nedeniyle... Onu belaya maruz bırakan, onu sanki iyileştirmektedir ve o birdenbire fayda ve zararın kaynağı oluvermektedir.

²¹ Ey dertlere şâhit olan, ey gönülleri yapan, ihsân ve kurtuluşu sende buluyoruz. Bütün çıkışlar, kurtuluş kandilindedir. Ey sıkıntı, şiddetle ki kurtulasın. Senin gecen, şafağı haber vermiş bile.

Yâ Rab, düştüm, sen elimi tut ve acımı dindir. Gönülümde gam ve kederi uzaklaştır. Yâ Rab, onların ve ailelerinin hürmetine yardım ve kurtuluşu âcilen ihsân eyle.

²² el-Mevlevî, *a.g.e.*, s. 103; Pekolcay, Necla - Eraydın, Selçuk - Tahralı, Mustafa - Uzun, Mustafa - Subaşı, M. Husrev, *İslâmî Türk Edebiyatında Şekil ve Nev'ilere Giriş*, İstanbul, 1994, s. 39.

²³ el-Hillî, *a.g.e.*, s. 443.

İpte dizili boncuk tanelerine benzer gözyaşı akıtan gözlerden başka ondan bir şey kalmadı. O yaşlar, sevda ateşini söndürüp alevlendiriyor ve gökyüzünden yağın yağmuru andırıyordu. Nasıl olur, kanlı gözyaşı yağmura hiç benzetilebilir mi?

‘Abdurrahîm el-Bura’î (ö.803/1401)’ye ait ve kâfiyesi aaaa-bbba-ccca-... şeklinde tam murabba‘ olan bir manzûmeyi, en-Nebhânî (ö.1350/1932), bir mısra eklemek suretiyle tahmîs etmiştir. Bunun ilk iki kıtası şunlardır²⁴:

قِفْ بِذَاتِ الطَّلْحِ مِنْ إِضْمٍ وَأَنْشُدِ السَّارِينَ فِي الظَّمِّ
هَلْ رَوَوْا عِلْمًا عَنِ الْعِلْمِ أَمْ رَأَوْا سَلْمَى بِيْذِي سَلَمٍ

(وَمَشَوْا فِي ذَلِكَ الْحَرَمِ)

لَيْتَ شِعْرِي بَعْدَ مَا رَحَلُوا أَيَّ أَكْتَفَى الْحِمَى نَزَلُوا
أَبْدَاتِ الْبَانِ أَمْ عَدَلُوا يَنْشُدُونَ الْقَلْبَ فِي الْخَيْمِ

(وَهُوَ فِي الزُّورِ لَمْ يَرِمِ)

İdam’da,²⁵ muz ağaçlarının bulunduğu bölgede dur ve karanlıkta yürüyenleri ara. Acaba el-‘Alem dağından ilim almışlar mı ya da Zî Selem’de Selma’yı görmüşler mi ve bu kutsal yerde yürümüşler mi?

Göç ettiklerinden sonra keşke bilseydim bu korunan yerin hangi tarafına kondular? Sorgun ağacının yanına mı? Yoksa vazgeçip çadırlarda kalan kalbi mi arıyorlar? Oysa o kalp, Zevrâ’da/Bağdat’ta ikamet etmemiş.

Kıta esasına dayalı manzûmelere yazılan tahmîslerin bir bölümünü, mu‘aşşarât ile ‘işrîniyyât nazım türlerinin tahmîsleri oluşturmaktadır. Meselâ Ebû Sa‘îd Yahluften b. Ahmed el-Fâzâzî el-Endelusi’nin 604/1206’da yazdığı ‘işrîniyyâtını, Ebû Zekerîyya Muhammed b. el-Muheyyeb (ö.654/1256) tahmîs etmiştir. Bu kasîdenin hemze ile başlayıp yine hemze ile kâfiyeli olan ilk beytinin tahmîsi aşağıdadır²⁶:

خَلِيلِيَّ عَوْجًا بِالْمُحْصَبِ وَأَنْزِلًا وَلَا تَبْعِيَا عَنْ حَيْفِهِ مُتَحَوِّلًا
فَأَكْرِمْ بِهِ مَعْنَى تَحْرَاهُ مَنْزِلًا (أَحَقُّ عِبَادِ اللَّهِ بِالْمَجْدِ وَالْعُلَا)
(نَبِيٌّ لَهُ أَعْلَى الْجَنَانِ مُبَوِّئًا)

Dostlarım, el-Muhassab dağında durup inin. Onun eteklerinden ayrılıp başka bir yer aramayın. Orası arayıp bulduğun ne güzel bir yerdir! Allah’ın kullarından şeref ve üstünlüğe en yakışır olanı, kendisine en yüksek cennetlerin yurt olduğu peygamberdir.

Söz konusu kasîdenin yâ harfi ile başlayıp yine yâ ile biten son beytinin tahmîsi şudur²⁷:

فَيَا رَبَّنَا فِي أَرْضِهِ وَسَمَائِهِ أَمْتِنَا عَلَى تَصَدِّيقِنَا بِاصْطِفَائِهِ
فِيْنَا وَذُو الْأَشْوَاقِ يَعْجَا بِدَائِهِ (يَشْتَقُّ عَلَيْنَا الْعَيْشُ دُونَ لِقَائِهِ)
(إِذَا الدِّينُ لَمْ يَكْمُلْ فَلَا كَانَتْ الدُّنْيَا)

²⁴ en-Nebhânî, Yûsuf b. İsmâ‘îl, *el-Mecmû‘atu’n-Nebhâniyye fi’l-Medâihi’n-Nebeviyye*, el-Matba‘atu’l-Edebiyye, Beyrût, 1320, IV, 354; *Dîvânü’l-Medâihi’n-Nebeviyye (el-‘Ukûdu’l-Lu’luiyye fi’l-Medâihi’n-Nebeviyye)*, Beyrût, 1329, s. 270.

²⁵ *İdam*, Medîne çevresinde bulunan bir dağın adıdır (Kaya, *Kasîde-i Bürdeyi Türkçe Söyleşi*, s. 18).

²⁶ el-Fâzâzî, Ebû Zeyd ‘Abdurrahman Ebû Sa‘îd Yahluften b. Ahmed, *Dîvânü’l-Vesâ‘ili’l-Mutekabbele ma‘a Tahmîsihi fi Medhi’n-Nebî*, Mısır, 1322, s. 3; Sa‘îd b. el-Ahreş, *a.g.e.*, s. 141.

²⁷ el-Fâzâzî, *a.g.e.*, s. 158.

Ey yer ve gökteki Rabbimiz, O'nun peygamber olarak seçilmişliğine inanıp tasdik etmemiz üzere canımızı al. Biz özlem çekenler onun derdi ile hastalanmışız. Onu bulmaksızın yaşamak bize zor geliyor. Din kemale ermeyince, dünya da olmaz olsun.

Muhammed b. el-Muheyzeb'in bu tahmîsi, beş yüz seksen kıtadan oluşmaktadır. Kıta esasına dayalı manzûmelere yazılan bu tahmîsin dışında, el-Fâzâzî (604/1206'da sağ) 'ye ait *el-Mu'aşşerât fî Medhi'n-Nebî* adlı esere de Muhammed b. el-Muheyzeb bir tahmîs yazmıştır²⁸.

Tahmîs nazım türünde en önemli nokta, eklenen mısraların anlam ve anlatım gücü bakımından asıl beyitler ile kaynaşabilmiş olmasıdır. Aksi takdirde, eklenmiş mısralar sırttır, birer yama gibi kalır ve tahmîs başarılı sayılmaz. Bu ise bir "edebiyat kuyumculuğudur" ki herkesin işi değildir²⁹. Asıl ve eklenen bölümlerin arasındaki uyum gerekliliğinin yanında tahmîsin ustaca yapılmasının ikinci şartı, asıl beyitler ile verilen anlamın tahmîs ile tekrar edilmemesidir³⁰.

Yapılan tanımlarda, tahmîs ile eklenen mısraların önceden yazılmış manzûme ile aynı vezinde olması gerekliliği üzerinde durulmuştur. Ancak incelenen tahmîsler içinde bu konunun şairler tarafından bazen göz ardı edildiği görülmüştür. Örneğin İbn Gânim el-Makdisî'ye ait bir şiire yazılan tahmîste asıl beyitler ile tahmîsleri arasında vezin uyumsuzluğu görülmüştür. Tahmîsle eklenen mısralar mütekârib vezinindeyken tahmîse esas olan beyitler serî' bahrindedir³¹:

زَمَانَ الْمَصِيفِ وَوَقْتَ الشِّتَا فَتَاةُ الْحِمَى تَنْجَلِي وَالْفَتَى
وهَذَا الْحَبِيبُ لَنَا قَدْ أَتَى (إِلَى مَ يَا قَلْبُ وَحَتَّى مَتَى)
(يَكْفِيكَ مِنْ أَمْرِكَ مَا قَدْ جَرَى)
لَقَدْ وَقَفَ الْكُلُّ إِلَّا أَنَا فَسَيْرِي هُوَ الْقَصْدُ وَهُوَ الْمُنَى
وَيَا صَبُّ مَهْلًا مَلَأْتَ الْإِنَا (وَأَنْتَ يَا نُوقُ بَرَكَ الْوَنَا)
(وَحَالَفَ الْأَجْفَانَ طَيْبُ الْكَرَى)

Yaz mevsiminde ve kış zamanında... Yöremizin genç erkekleri ve kızları ortaya çıkıp dolaşmakta. İşte bu sevgili de bize gelmiş. Ey gönül, nereye ve ne zamana kadar? Yaşadıkların sana yeter.

Benden başka herkes durup vazgeçmiş. Benimse yürümek tek gayem ve isteğim. Ey sevdalı, hele dur tabağı doldurmuşsun. Ey develer, bitkinlik takatinizi kesmiş ve güzel uyku gözlerinizden ayrı kalmış!

2. Tahmîsin Diğer Nazım Türleriyle İlişkisi

Tahmîsin, diğer nazım türleri ile olan ilişkisi ve onların bir alt bölümü olup olmadığı konusu, bazı şartların oluşmasına bağlıdır. Benzerlikler ve farklılıklar üzerinde yürüyen bu ilişki aşağıdaki başlıklar altında incelenebilir.

2.1. Tahmîs-Tasmît İlişkisi

²⁸ Brockelmann, Carl, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, terc. 'Abdulhâlim en-Neccâr ve diğerleri, (I-IX), Mısır, 1993, III, 132-133.

²⁹ el-Mevlevî, *a.g.e.*, s. 142; Dilçin, *a.g.e.*, s. 223; Erdoğan, Mustafa, *Türk Edebiyatında Muhammes*, Ankara, 2002, s. 17.

³⁰ İbn Ma'sûm el-Medenî, *Tahmîsu Kasîdeti'l-Bürde*, tah. Habîb Âl Camî', Beyrût, 1417/1996, s. 10.

³¹ en-Nâblusî, 'Abdülğânî b. İsmâ'îl, *Dîvânu'l-Hakâik ve Mecmû'u'r-Rakâik*, tah. Muhammed 'Abdulhâlik ez-Zenâtî, Beyrût, 1421/2001, s. 230.

Bir kasîdenin beyitlerine başka bir şair tarafından mısralar eklenerek oluşturulan manzûme olan tasmît, mısra sayısına göre, *terbî*, *tahmîs*, *tesdîs*,... şeklinde adlandırılmaktadır. Bir manzûmedeki her beytin önüne, aynı vezinde ve usulüne göre kâfiyeli dörder mısra eklenerek oluşturulan ve *altıya çıkarma*, *altılama* anlamına gelen *tesdîse*, İbn Zeydûn'un ünlü *Nûniyyesine* yazılan aşağıdaki tasmît/tesdîs örnek olarak verilebilir³²:

وَعَنْ قَطَافِ جَنَى الْأَعْطَافِ تَحْمِينَا	مَا لِلْعُيُونِ بِسَهْمِ الْعُنْجِ تَصْمِينَا
تَفَرُّقُ غَاثٍ فِي شَمْلِ الْمُحْيِينَا	تَأْلُفٌ كَانَ يُحْيِينَا وَيُضْنِينَا
(وَنَابَ عَنْ طَيْبِ دُنْيَانَا تَجَافِينَا)	(أَضْحَى التَّنَائِي بَدِيلًا مِنْ تَدَانِينَا)

.....

تَعْرِضَ عَهْدِ اللَّقَا بِالْبُعْدِ حِينَ نَأُوا	مَا لِلْأَحْيَةِ دَانُوا بِالتَّوَى وَرَأُوا
فَعَيَّرْتَهُمْ وَشَاءَ بِالْفَسَادِ سَعُوا	رَعَاهُمُ اللَّهُ كَانُوا لِلْعُهُودِ رَعُوا
(بَأْنِ نَعَصَّ فَقَالَ الدَّهْرُ آمِينَا)	(غِيظَ الْعِدَا مِنْ تَسَاقِينَا الْهُوَى فَدَعُوا)

Bizi naz okuyla vuran ve endamin güzelliklerini devşirmekten bizi engelleyen gözlere ne oluyor! Bir birliktelikt bize hem can veriyor hem de hasta edip bizi yatağa düşürüyordu. Bir dağılmaydı sevenlerimizin birliğine yağdı. Uzaklaşma yakınlaşmamızın yerini aldı. Güzel birlikteliğimizin yerini ayrılık aldı.

Uzaklığa borçlu kalan ve uzaklardayken kavuşma zamanının uzakta olduğunu imâ eden dostlara ne oluyor! Allah onları korusun. Sözlerinde duruyorlardı, fakat kötülük yaymaya çabalayan arabozanlar onları değiştirdiler. Sevgi suyunu alışverişimizden bu düşmanlar öfkeleniler ve boğazımızda kalmasını dilediler. Kader de âmîn dedi.

Bir manzûmenin her beytinin üzerine, aynı vezinde ve usulüne göre kâfiyeli beşer mısra ekleyerek oluşturulan *tesbî* örnekleri de görülmektedir. es-Safedî (ö.764/1362-3)'ye dayandırılan bir *el-Bürde* kasîdesinin *tesbî*'ine burada yer verilebilir. Bu *tesbî*'in ilk kıtası şudur³³:

وَمِنْ غَرَامٍ بِأَحْشَائِي وَمِنْ سَقَمِ	اللَّهُ يَعْلَمُ مَا بِالْقَلْبِ مِنْ أَلَمِ
فَقُلْتُ لَمَّا هَمَى دَمْعِي بِمُنْسَجِمِ	عَلَى فِرَاقِ فَرِيقٍ حَلَّ فِي حَرَمِ
(أَمِنْ تَذَكَّرِ جِيرَانِ بِيَدِي سَلَمِ)	عَلَى الْعَقِيقِ عَقِيقًا غَيْرَ مُنْسَجِمِ
(مَزَحَتْ دَمْعًا جَرَى مِنْ مُقْلَةٍ بِدَمِ)	

Allah Harem'de oturan dost cemaatinin ayrılığı nedeniyle kalpte oluşan acıyı, içteki aşk yangını ve hastalığı biliyor. Ahenkli bir biçimde, düzgün bir vadi olmayan Akîk'e göz yaşlarım akarken dedim ki: Zî Selem'deki komşuları hatırladığın için mi gözlerden akan göz yaşını kan ile karıştırdın?

Tahmîs, tesdîs ve tesbî için söz konusu olan yollardan oluşturulan *sekize çıkarma*, *sekizleme* anlamına gelen *tesmîne*, Endülüslü Ebû 'Abdillâh Muhammed b.

³² el-Makkarî, Ahmed b. Muhammed, *Nefhu't-Tib min Ğusni'l-Endelusi'r-Ratib ve Zikr vezîrihâ Lisânuddîn b. el-Hatîb*, tah. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd, Matba'atu's-Se'âde, Mısır, 1367/1949, IV, 259.

³³ es-Safedî, Salâhuddîn Halîl b. Aybek, *Tesbi'u'l-Bürde*, İ.Ü. Merkez Kütüphanesi, bölüm: Arapça, no: 3144, v. 1b-2a.

Câbir (ö.780/1378)'in ünlü bazı beyitlere yazdığı tasmîten/tesmînden aşağıdaki iki kıta örnek olarak verilebilir³⁴:

مَا عَامَلُونِي بِعَدْلٍ	كَأَنْتُوا مِنَ الْوُدِّ أَهْلِي
يَا بَيْنَ يَنْتَ نُكَلِّي	أَصْمُوا فُؤَادِي بِنَبْلِ
أَهْمُ دَعْوِكَ لِقَتْلِي	يَا رُوحَ قَلْبِي قُلْ لِي
(وَحَلَّلُوا لَكَ هَجْرِي)	(وَحَرَّمُوا لَكَ وَصْلِي)

هُمُ الْمَنَى وَالْمُرَادُ	حَسْبِي وَمَاذَا عَنَادُ
أَوْ جَامَلُونِي وَجَادُوا	وَإِنْ عَنِ الْحَقِّ حَادُوا
وَالْكُلُّ عِنْدِي سَدَادُ	يَا مَنْ بِهِ الْكُلُّ سَادُوا
(فَيَأْتِيهِمْ أَهْلُ بَدْرِ)	(فَلْيَفْعَلُوا مَا أَرَادُوا)

Onlar sevdiklerimdi. Bana adaletle davranmadılar. Kalbimi ok ile vurdular. Ey ayrılık, kimsesizliğimi ortaya çıkardın. Ey kalbimin ruhu, söyle bana: Beni öldürmek için onlar mı seni çağırdılar, onlar mı sana kavuşmamı yasakladılar ve onlar mı beni terk etmeni meşru saydılar?

Yeter! Bu inat niye? Haktan ayrılmış olsalar da veya bana güzel davranıp cömertlik etmişlerse de onlardır arzulananlar ve istenenler. Ey herkesin kendisiyle üstünlük kazandığı kişi, onların tümü bana göre doğruyu bulanlardır. Varsın istediklerini yapsınlar. Onlar Bedir savaşına katılan (afolunmuş)lardır.

Tasmît ile tahmîs arasında, bütün ve parçası arasında olan türden bir ilişki vardır. Ancak bundan farklı olarak tasmît, “şairin bir beyti aruzlu ve revîden farklı kâfiyesi olan parçalara bölmesi” olarak da tanımlanmıştır³⁵ ve tasmît bu anlamıyla tahmîsi kapsamamaktadır. Buna göre tasmît, her mısranın iki ve her beytin de dört eşit parçaya bölünmesine imkân vermektedir. Böylece her beyitte, birinci mısranın sonu ile mısra ortalarındaki sözcükler kâfiyelili hâle getirilir ve ikinci mısranın sonunda bir önceki beytin son mısra ile kâfiye sürdürülür. Başka bir ifâdeyle tasmît beyit içinde ana kâfiyeden ayrı bir iç kâfiye oluşturma tarzını belirtmektedir. Buna İmru’u’l-Kays (497-545)’a atfedilen aşağıdaki beyit örnek olarak verilebilir³⁶:

وَحَرْبٍ وَرَدْتُ وَنَعْرٍ سَدَدْتُ وَعَلَجٍ شَدَدْتُ عَلَيْهِ الْجِيَالَا

Nice savaşa katıldım, nice gediği kapattım ve nice güçlüyü esir aldım.

Yine başka bir deyişle tasmît, beytini şairin dört parçaya bölüp üçünü beytin kâfiyesine aykırı bir kâfiyede getirmesidir. Aşağıdaki beyit bunun başka bir örneğini oluşturmaktadır³⁷:

هَادِي الْخَلَائِقِ مَحْمُودِ الطَّرَائِقِ مَا مُونَ الْبَوَائِقِ خَيْرِ الْخَلْقِ كُلِّهِمْ

O, insanlara övülen yolu gösteren, şerrinden emin olunan ve bütün yaratılanların en hayırlısı olanıdır.

³⁴ es-Safedî, *A'yânu'l-'Asr ve A'vânu'n-Nasr*, Ma'had Târîhi'l-'Ulûmi'l-'Arabiyye ve'l-İslâmiyye, Wiesbaden (Almanya), 1410/1990, I, 221; el-Makkarî, *Nefhu't-Tib*, III, 420.

³⁵ el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 119.

³⁶ *Aynı eser ve yer.*

³⁷ en-Nâblusî, *Nefehâtu'l-Ezhâr 'alâ Nesemâti'l-Eshâr fî Medhi'n-Nebiyi'l-Muhtâr*, Dimaşk, 1299, s. 190.

İmru'u'l-Kays'ın beytinde geçen *وَرَدْتُ* , *سَدَدْتُ* , *شَدَدْتُ* sözcüklerindeki ت ve ikinci beyitte geçen *الْخَلَّاقِ* , *الطَّرَاقِ* , *الْبَوَائِقِ* kelimelerindeki ق harflerinde oluşan kâfiye ile *tasmît* yapılmıştır. Ancak bunlardan farklı olan *tasmît* örnekleri de görülmektedir. Örneğin aşağıdaki *tasmît*te birinci ve ikinci kıtadaki beyitler dört parçaya bölünmüştür ve ek olarak getirilen bir beşinci parça ile kıtalar birbirine bağlanmıştır. Manzûme bu yapıyla muhammes ve tahmîs yapılarına çok benzemektedir³⁸:

أَهْلًا بِطَيْفِ طَارِقٍ فِي جُنْحِ لَيْلٍ غَاسِقٍ مَرَقِدٍ صَبَّ عَاشِقٍ مُهَاجِرٍ مُفَارِقٍ
قَدْ شَفَّهَ طُولُ السَّقَمِ
يَطْوِي عَلَى الْأَيَانِقِ صَحَائِفَ السَّمَالِقِ فَرْدًا بِلَا مُفَارِقٍ مِنْ خَوْفٍ وَاشٍ لَاحِقٍ
يَطْمِسُ آثَارَ الْقَدَمِ

Göç edip ayrı düşen ve uzun süren sevda hastalığının zayıflattığı çok seven âşığa yatak olan karanlık gecenin bir bölümünde gelen hayalet, hoş geldi.

O, güzel çayırları, bitkisiz yerlerin yüzeyini tek başına ve ara vermeksizin katedip gelmekte ve peşi sıra gelen arabozucunun korkusundan ayak izlerini silmektedir.

Birinci kıtada *طَارِقِ* , *غَاسِقِ* , *عَاشِقِ* ve *مُفَارِقِ* ikinci kıtada da *الْأَيَانِقِ* , *السَّمَالِقِ* , *مُفَارِقِ* ve *لَاحِقِ* sözcüklerindeki ق harfinde meydana gelen kâfiye ile *tasmît* yapılmıştır. Ayrıca, her iki kıtanın son sözcükleri olan *السَّقَمِ* ve *الْقَدَمِ* kelimelerindeki م harfi ile kıtalar birbirine bağlanmıştır.

2.2. Tahmîs-Taştîr İlişkisi

Başkasına ait beyitleri şairin alıp öndeki mısraların sonuna ve sondakilerin önüne ekleyeceği birer mısra ile oluşturduğu nazım türü olan *taştîre*, İbnu'l-Fârid (ö.632/1235)'ın bazı beyitlerine yazılan aşağıdaki manzûme örnek olarak verilebilir³⁹:

(عَيْرِي عَلَى السُّلْوَانِ قَادِرٌ) فِي حُبِّ وَسَنَانِ الْمَحَاجِرِ
وَأَنَا الْوَفِيُّ بِعَهْدِهِ (وَسِوَايَ فِي الْعُشَّاقِ غَادِرٌ)
(لِي فِي الْعَرَامِ سَرِيرَةٌ) مَكْنُونَةٌ طَيِّ الصَّمَائِرِ
مَا زِلْتُ أَكْتُمُ سِرَّهُ (وَاللَّهُ أَغْلَمُ بِالسَّرَائِرِ)

Benden başkası, baygın bakışlının sevdasını unutabilir. Ancak sözünde duran tek kişi benim. Âşıkların arasında benden başkası hiyânet eder.

Sevda konusunda gönlümün derinliklerinde gizlenmiş bir gizemim var. Durmadan onun sırrını gizlemekteyim. Allah gönüllerdekini en iyi bilendir.

Genel olarak, bir beytin iki mısraının arasını açıp oraya başka mısralar ekleyerek yeni bir nazım türüne döndürme yöntemi olan *taştîr*, bir şeyin önüne ve arkasına getirmek anlamına gelen *tasdîr* ve *ta'cîz* ifâdesiyle de karşılanmaktadır⁴⁰. Hz. Fâtîma'ya

³⁸ es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, bi-i'tinâ'i Hellmut Ritter, (I-XXVII), Wiesbaden (Almanya), 1381/1962, XIII, 49.

³⁹ Van Dyck, *a.g.e.*, s. 122-123; el-Hâşimî, *a.g.e.*, s. 120.

⁴⁰ İbn Ma'sûm el-Medenî, *Sülâfetu'l-'Asr*, s. 453.

dayandırılan ve Hz. Muhammed'e ağıt olarak söylenen iki beytin tasdir ve ta'cizi şu şekildedir⁴¹:

(مَاذَا عَلَيَّ مَنْ شَمَّ تُرْبَةَ أَحْمَدًا) أَنْ لَا يَكُونَ عَنِ الْمَوَدَّةِ نَائِيًا
وَوَدِدْتُ قَلْبًا قَدْ وَهَى لِفِرَاقِهِ (أَنْ لَا يَشُمَّ مَدَى الزَّمَانِ غَوَالِيًا)
(صَبَّتْ عَلَيَّ مَصَائِبُ لَوْ أَنَّهَا) وَرَدَّتْ عَلَيَّ جَبَلٌ لِأَصْبَحَ هَاوِيًا
وَمُصِيبَتِي فِي الْمُصْطَفَى لَوْ أَنَّهَا (صَبَّتْ عَلَيَّ الْأَيَّامُ صِرْنَ لِيَالِيًا)

Ahmed'in mezarını koklayanların, sevğiden uzak kalmamalarında ne olabilir ki? Onun ayrılığı nedeniyle ve başka güzel kokuları ebediyen koklamayacağı için bitkin düşmüş bir kalp sevdim.

Üzerime öyle musibetler yağdı ki onlar bir dağın üzerine gelseydi o dağ un ufak olurdu. Mustafa için başıma gelen felâket gündüzler üzerine yağsaydı onlar geceye dönüşürdü.

Daha önce yazılmış bir manzûmenin beyitlerindeki mısraların arasına aynı vezinde ve çeşitli sayıda mısralar yerleştirilebilir. Bu, iki, üç veya daha fazla sayıda mısra olabilir. Bunların hepsine teorik olarak taştîr adı verilebilir ve böylece taştîr tahmîsi de kapsayabilir⁴². Ancak *tasdir* ve *ta'ciz* ifâdesiyle de karşılanan taştîre verilen tanımdan anlaşıldığı kadarıyla taştîr, tahmîsten ayrı bir nazım türünü ifâde etmekte ve sadece iki mısra eklenmesiyle meydan gelmektedir⁴³.

3. Tahmîsin Ortaya Çıkışı

Câhiliyye döneminden beri şairler kendi aralarında yarışmış birbirlerinin şiirine nazîre (*muâraza*) yazıp söylemişlerdir. Daha sonraları, bir tür nazîre sayılan ve *tezyîl* adı ile de karşılanan *tahmîs* ve *taştîr* gibi nazım türlerine yönelmişlerdir⁴⁴. Bu yönelmenin tam olarak ne zaman olduğunu ve tahmîsin hangi tarihte ortaya çıktığını gösteren kesin, güvenilir ve ayrıntılı bilgiler henüz ortada yoktur. Ancak araştırmalarımız neticesinde, kaynaklarda tahmîs yazdığı belirtilenlerin birinci sırasına eş-Şukrâtîsî (ö.466/1073)'nin yerleştiği görülmüştür⁴⁵. Derleyebildiğimiz en eski tahmîs ise Usâme b. Munkiz (ö.584/1188)'a aittir. Bununla birlikte tahmîsin, özellikle Hulagu'nun Bağdat'ı işgalinden ve 'Abbâsî devletinin dağılmasından sonra, 8./14. ve 9./15. yüzyıllarda Bağdat, Cezîre, Şam ve Mısır'da yaygın bir biçimde kullanıldığı bilinmektedir⁴⁶.

Tahmîsin ortaya çıkmasında çeşitli faktörlerin etkili olduğu görülmektedir. Bunların başında edebî faktörler gelmektedir. Hırs, üstünlük iddiası, ileri geçme, meydan okuma ve ünlü şairin derecesinde olduğunu gösterme arzusu, şairleri tahmîs yazmaya iten bu faktörlerin bazılarıdır. Buna göre şairler, kendilerinden önce gelenlerin

⁴¹ el-'Uşârî, Huseyn b. 'Alî el-Bağdâdî, *Dîvân*, tah. 'Îmâd 'Abdusselâm Ra'ûf - Velid 'Abdulkerîm el-A'zamî, Bağdâd, 1397/1977, s. 475. el-Bûsîrî'nin *el-Bürde* kasîdesine yazılmış bir *tasdir* ve *ta'ciz* için bkz. *Aynı eser*, s. 157-179.

⁴² Nitekim beyitlerin mısraları arasına yerleştirilen iki, üç veya daha fazla sayıda mısralar ile oluşan manzûmelerin hepsine Türk edebiyatında *taştîr* adı verilmiştir. Ancak sadece iki veya üç mısra eklenerek yapılan *taştîr*lere rastlanmıştır. Eğer beytin birbirinden ayrılan mısralarının arasına üçer mısra eklenir ve manzûme bir beşli hâline getirilirse buna da *taştîr* ya da *tahmîs-i mutarraf* adı verilmiştir (bkz. Dilçin, *a.g.e.*, s. 225; Cengiz, *a.g.e.*, s. 338; Erdoğan, *a.g.e.*, s. 20).

⁴³ Bazı Türk edebiyatçıların da *tahmîs* ve *taştîr*i birbirinden ayırdıkları görülmektedir. Örneğin Tâhirü'l-Mevlevî, bir *mutarraf tahmîs*ine Yahya Kemal'in *taştîr* adını vermesini, bir zühûl eseri olarak değerlendirmekte ve bu iki nazım türünü birbirinden ayırmaktadır (bkz. el-Mevlevî, *a.g.e.*, s. 142).

⁴⁴ Sa'id b. el-Ahreş, *a.g.e.*, s. 146.

⁴⁵ Brockelmann, *a.g.e.*, III, 111.

⁴⁶ İbn Masûm el-Medenî, *a.g.e.*, s. 123.

kullandıkları sözcüklere, cümlelere ve muhtevaya şiirlerinde yer vererek onlarda bulunan yeteneğin benzeri bir kabiliyetin kendilerinde de bulunduğunu göstermek istemişlerdir. Bunun için, edebî değeri üzerinde görüş birliğine varılmış ünlü kasîdelerin ve eşi az bulunan beyitlerin tahmîsini yapmışlardır⁴⁷.

Arap şiirinin başyapıtlarına olan hayranlık, dostlarından gelen talepleri yerine getirmek şairleri tahmîse iten diğer edebî faktörlerdir⁴⁸. Meselâ dostlarını kıramayan Emîn el-Cundî, onların taleplerini yerine getirmek üzere parantez içine alınan beyitleri üç kez tahmîs etmiştir⁴⁹:

بِأَبِي سَعَادٍ فَلَمْ أَكُنْ لِأَصْوَنَهَا وَالطَّبِيبِي يُعَشِّقُ جِيدَهَا وَعِيُونَهَا
يَا سَعَادَ نَفْسٍ لَا يُطِيقُ شُجُونَهَا (كَيْفَ الْوَصَالُ إِلَى سَعَادٍ وَدُونَهَا)
(قَلَّلُ الْجِبَالَ وَدُونَهُنَّ حُتُوفُ)
كَمْ جِئْتُهَا أَسْعَى وَمَا لِي مَأْرَبُ إِلَّا اللَّقَا وَدُمُوعُ عَيْنِي تَسْكُبُ
أَنَا فِي زِيَارَتِهَا أَحْيَى مُعَذَّبُ (الرَّجُلُ حَافِيَةٌ وَمَا لِي مَرَكَبُ)
(وَالْكَفُّ صِفْرٌ وَالطَّرِيقُ مَخُوفُ)

Babam Su'âd'a feda olsun, onu koruyamadım. O ceylanın boynuna ve gözlerine âşık olunur. Ey onun kederli oluşuna tahammül edemeyen bahtiyar kişi, önünde dağların zirveleri ve onların önünde de ölümler varken Su'âd'a varmak nasıl mümkün olabilir?

Ona defalarca koşarak vardım. Onunla buluşmaktan başka amacım da yoktu. Ayrıca gözümün yaşları dökülüyordu. Ey kardeşim, onu ziyaret ederken acı çekmekteyim. Ayaklar yalın, bineğim yok, elde var sıfır ve yol da tehlikeli...

Bazı ünlü kasîdelerin tahmîs edilmemiş olmasının bir eksiklik olarak görülmesi ya da mevcut tahmîslerin şairi tatmin etmekten uzak olması, ayrıca kasîdeyi tahmîs yoluyla şerh etme arzusu, tahmîsin başka edebî faktörleri arasında gösterilebilir. Meselâ Hasan 'Ârif el-Lâzikî, tahmîse değer bir kasîde olarak gördüğü için, ayrıca henüz bir tahmîsinin de yapılmamış olmasını göz önünde bulundurarak İbn Zureyk el-Bağdâdî (420/1029'da sağ)'nin ünlü kasîdesine bir tahmîs yazmıştır⁵⁰. Başka bir şair, el-Bûsîrî'nin *el-Kasîdetu'l-Lâmiyyesi* üzerinde hiç kimsenin bir çalışma yapmadığını belirterek beyitlerindeki anlam kapalılığını gidermek için onu tahmîs ettiğini ifâde etmektedir⁵¹. el-Bûsîrî'nin *el-Bürde* kasîdesine tahmîs yazanlardan biri olan Dâğîstânî 'Abbâs Fevzî, bu manzûmeye sayısız tahmîs yazıldığını; ancak bunların tümünün kendi arzusunu karşılamaktan uzak olduğu için ona yeni bir tahmîs yazdığını söylemektedir⁵².

Öldükten sonra arkalarında bir eser bırakmak isteyen bazı şairlerin, eldeki bu kadar çok şiir arasında kendi şiirlerinin unutulmamasını sağlamak için onu ünlü bir eserle bağlantılı kılma yoluna gitmeleri de edebî faktörlerden sayılabilir. Meselâ

⁴⁷ er-Râfi'î, *Târîhu Âdâbi'l-'Arab*, III, 386; 'Ulvân, 'Alî 'Abbâs, *Tatavvuru's-Şi'ri'l-'Arabî el-Hadîs fî'l-İrâk*, Menşûrâtu Vizâreti'l-İ'lâm, Irak, 1975, s. 66.

⁴⁸ Bâşâ, *el-'Asru'l-'Usmânî*, s. 599-600; İbn Ma'sûm el-Medenî, *Tahmîsu kasîdeti'l-Bürde*, s. 125.

⁴⁹ el-Cundî, *a.g.e.*, s. 258-259. Parantez içine alınan beyitlere yazılmış diğer iki tahmîs için aynı yere bakınız.

⁵⁰ el-Lâzikî, Hasan 'Ârif el-Edîb el-Mahmûdî, *Tahmîsu Kasîdeti İbn Zureyk el-Bağdâdî*, Matba'atu Cerîde, Beyrût, 1317, s. 2.

⁵¹ el-Mûsilî, 'Usmân b. el-Hâce 'Abdillâh el-Mevlevî, *el-Ebkârû'l-Hisân fî Medhi Seyyidi'l-Ekvân*, Matba'atu'l-Ehâlî ve'l-Bilâd, Mısır, 1313, s. 17-18.

⁵² Dâğîstânî, 'Abbâs Fevzî, *Enîsu'l-Vahde Tahmîsu'l-Bürde*, İstanbul, 1300, s. 2-3.

bunlardan biri olan Muhammed Farağlı el-Ensârî, şiirlerinin unutulmaması için İbnu'l-Fârîd'ın şiirlerini tahmîs ettiğini söylemektedir⁵³.

Tahmîs nazım türünün ortaya çıkmasında etkili olan faktörlerden biri de idari ve siyasi faktördür. Meselâ Bağdat'ın Hulagu tarafından işgalinden sonra iktidara gelenlerin şiire önem vermeyip şairleri teşvik etmemeleri, yetenekli şairlerin yetişmesini engellemiştir. Ayrıca bu dönemde genel olarak şiirde tekellüf, zayıflık ve geçmişî taklit etme meydana gelmiştir. Yeni ürün vermekten âciz kalanlar da tahmîsi kullanarak eski şairlere ait şaheserlere yönelmişlerdir⁵⁴. Yine bu iktidarların döneminde, yabancı kültürel akımların yaygınlaşmasıyla meydana gelen kültürel dölleme de tahmîsin gelişmesinde etkili olmuştur. Bunun etkili olduğu düşüncesi, *zecelin* Berberî, *dûbeytin* de Fars kültüründen Araplara geldiği varsayımına dayandırılmaktadır⁵⁵.

Tahmîs türünün ortaya çıkmasında din faktörü de etkili olmuştur. Özellikle içeriği Hz. Peygamber'in övgüsü olan ünlü manzûmeler veya dindar bir kimliğe sahip olan şairlerin üne kavuşan şiirleri, bazen âhirette sevap kazanmak gibi dini bir gerekçeyle tahmîs edilmişlerdir. Bazı şairler de rüyada kendilerini ziyaret eden din büyüklerinin isteklerini yerine getirmek üzere tahmîs nazmettiklerini söylemektedirler⁵⁶. Bunlardan biri olan Muvaffakuddîn el-Ensârî, rüyada Hz. Hüseyin'in kendisine "el-Maksûre'yi uzat" dediğini, bu sözden aklına İbn Dureyd'in *el-Maksûresi* geldiğini, bunun üzerine Hz. Hüseyin'e yakılmış bir ağıta döndürerek söz konusu kasîdeyi tahmîs ettiğini söylemektedir⁵⁷. Ehl-i Beyt'in övgüsüne dair ünlü bir kasîdeye tahmîs yazan başka bir şair, bunu Ehl-i Beyt sevgisine ve bu amel ile sevaba kavuşma arzusuna dayandırmaktadır⁵⁸. İbnu'n-Nahvî'ye ait *el-Munferice* adlı kasîdeyi tahmîs eden şair bunun gerekçelerini adı geçen şaire yakın olmak, kabul gören kasîdesine bir hizmette bulunmak ve içinde bulunduğu maddî-manevî musibetlerden ve belalardan kurtuluşa o kasîdenin vesile olmasını dilemek biçiminde sıralamaktadır. Şair alçak gönüllülük göstererek kendisinin bir edebiyat erbabı olduğunu kanıtlamak için bu tahmîsi yazmadığını özellikle belirtmektedir⁵⁹.

Bazı eleştirilenler, Arap şiir tarihinde tahmîsin müspet bir yerde durmadığını söylemektedirler. Onlara göre, şiir yazabilen bir kişi bütün duygularını, inandıklarını ve söylemek istediklerini, başkasının bir şey eklemesine gerek kalmayacak biçimde şiirine katmakta ve onu öyle nazmetmektedir. Dolayısıyla, şiirinde söylemesi gerekenleri şair eksiksiz ifâde ettiğinden tahmîs yoluyla ona eklenecek her şey fazlalık olacaktır. Bu yola koyulacak şairler de fayda vermeyecek bir işte zamanlarını ve yeteneklerini harçayacaklardır⁶⁰. Meselâ aşağıdaki kıtada söylemek istenen, tam olarak söylenmiş olduğundan el-Hillî (ö.749/1348)'nin eklemiş olduğu son mısra bir fazlalık olarak durmaktadır⁶¹:

مِنْ عَاشِقٍ نَاءٍ هَوَاهُ دَانَ نَاطِقٍ دَمَعِ صَامِتِ اللِّسَانِ

⁵³ et-Tahtâvî, Muhammed Farağlı el-Ensârî, *el-İkdu'n-Nefîs bi Taştîri ve Tahmîsi Dîvânî 'Umer b. el-Fârîd*, Matba'atu't-Tevfîk, Mısır, 1316, s. 3.

⁵⁴ İbn Ma'sûm el-Medenî, *a.g.e.*, s. 123 vd.; el-Bustânî, Butrus, *Udebâ'u'l-'Arab*, Beyrût, 1997, III, 213-215.

⁵⁵ İbn Ma'sûm el-Medenî, *a.g.e.*, s. 124.

⁵⁶ 'Ulvân, 'Alî 'Abbâs, *Tatavvuru's-Şi'ri'l-'Arabî el-Hadîs fi'l-'İrâk*, Menşûrâtu Vizâreti'l-İ'lâm, Irak, 1975, s. 67.

⁵⁷ el-Ensârî, *a.g.e.*, s. 24.

⁵⁸ el-Mûsılî, *a.g.e.*, s. 2.

⁵⁹ Bkz. en-Na'îmî, 'Abdulhamîd b. el-Hâcc 'Umer, *Tahmîsu'l-Munferice*, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, No: 37397, v. 137b-138a.

⁶⁰ İbn Ma'sûm el-Medenî, *Tahmîsu Kasîdeti'l-Bürde*, s. 7; 'Ulvân, *a.g.e.*, s. 65.

⁶¹ el-Hillî, *a.g.e.*, s. 443.

مُوْتِقٍ قَلْبٍ مُّطَلَّقِ الْجُثْمَانِ مُعَذَّبٍ بِالصَّدِّ وَالْهَجْرَانِ
(طَلَبِ دَمْعِ قَلْبِهِ فِي أَسْرِ)

Kendisi uzakta oysa sevdası yakın olan, dili suskun ancak gözyaşıyla konuşan, bedeni özgür ama kalbi bağlı olan, yüz verilmemişlik ve terk edilmişlikle muzdarip olan, kalbi esarette ancak gözyaşları serbest olup akan âşıktan...

Tahmîs yazan kişinin diğer şaire ait kâfiyeyi göz önünde bulundurmasını ve getireceği üç mısradaki da bu kâfiyeye uymak zorunda olmasını, bu eleştirmenler ayrıca bir olumsuzluk olarak görmektedirler. Bunun dışında, tahmîs yoluyla şiirin fesahat ve belâğatına bozukluk girdiğini, ek ve asıl mısraların anlamları arasında uyumsuzluğun ortaya çıktığını, bu yüzden de şiirin orijinal hâliyle yani şairin seçtiği hâliyle kalmasının tahmîs edilmesinden daha iyi olduğunu söylemişlerdir⁶². Ayrıca başkalarına ait şiirleri ele alıp onları tahmîs etmenin güzel bir davranış olmadığını, çünkü bu nazım türünün bu biçimde kullanılmak üzere ihdas edilmediğini, şiirin doğasında da böyle bir şeyin olmadığını, sonuç olarak da tahmîsin şiire zarar veren türlerden olduğunu ve şiir tarihinde bir zayıflık noktası oluşturduğunu belirtmişlerdir⁶³.

Başka eleştirmenler ise Arap şiir tarihinde tahmîsin müspet bir yerde durduğunu söylemişlerdir. Onlara göre şairlerin birbirleriyle yarışması sonucunda edebî bir rekabet ortamı oluşmuş, bu da Arap şiirini ileriye doğru götürmüştür. Şiirin zayıf düşürülmesinde, bu yarışın sonucunda ortaya çıkan tahmîsin hiçbir etkisi olmamıştır. Olumsuz etkisi şöyle dursun, çeşitli faydaları bile olmuştur. Meselâ tahmîs, toplumun mâzisiyle olan kültürel bağını güçlendirmiştir. Arap şiirinin varlığını koruyup eski dönemlere ait eşsiz edebî eserlerin kayıt altına alınmasını sağlamıştır. Şairler, kendilerinden önce gelen ‘Abbâsî dönemi şairlerine ait şaheserlere pek çok şey katmışlardır. Yeniden ele alarak onlara yeni içerik kazandırmışlardır. Bu yolla, yaşadıkları dönemin gerçeklerine uygun olarak o şiirlerin içeriğini güncelleştirmişlerdir. Tahmîs yazan şairlerin, kasîde yerine yaşadıkları gerçeklerden aldıkları ilhâm ile hareket etmeleri, işin olumlu tarafını oluşturmuştur. Böylece tahmîs, iki şairin yaşadığı gerçeklikleri yan yana getirme ve aralarında bağlar kurmaya çalışma sanatı olduğundan ona ileriye dönük bir adım ve şiir alanında getirilen bir yenilik olarak bakılabilir⁶⁴.

SONUÇ

‘Abbâsîler döneminin başında kasîdenin biçimsel özelliklerinin değişime uğramaya başlamasıyla ortaya çıkan *tahmîs*, bir manzûmenin beyitlerinin üstüne veya mısralarının arasına aynı vezin ve kâfiyede üçer mısra eklenerek nazmedilen şiirin adıdır. Bir beytin iki mısrası arasına üç mısra getirmek suretiyle oluşan tahmîslere teorik olarak *taştîr* denilebilse de Arap edebiyatında bunlara tahmîs adının verilmediği görülmüştür. Tahmîs yazan şairler, genelde, eski şairlerde var olan yeteneğin benzeri bir kabiliyetin kendilerinde de bulunduğunu göstermek istemişlerdir. Tahmîs aracılığıyla şiirin fesahat ve belâğatına bozukluk gireceğini, ek ve asıl mısraların anlamları arasında uyumsuzluğun ortaya çıkacağını söyleyen bazı eleştirmenler bu nedenle tahmîse olumlu yaklaşmazken, bazıları da tahmîs vasıtasıyla edebî bir ortam oluşturduğunu, bunun da şiiri ileriye götürdüğünü söylemişlerdir.

⁶² en-Nebhânî, *el-Mecmû'atu'n-Nebhâniyye*, I, 17.

⁶³ er-Râfi'î, Mustafa Sâdık, *Târihu Âdâbi'l-'Arab*, Beyrût, 1394/1974, III, 386.

⁶⁴ İbn Ma'sûm el-Medenî, *a.g.e.*, s. 129-130.